

ורוצה לעשות חזרות על כל לימודיו פעם בג' חודשים או פעם בשנה למשך כל חייו רשאי, ובלבד שאכן בטוח שלא ישכח לימודו. ועיין רש"י ברכות (ס.): "אשרי אדם מפחד תמיד" - ההוא בדברי תורה כתיב - שמא תשתכח ממנו, שמתוך כך הוא מחזיר לשנותם תמיד. ובכדי שתלמיד בימינו יוכל לחזור על כל התורה בכל חודש, ומאידך יוכל להמשיך ללמוד כראוי בישיבה כדי לגדול בעיון ובבקיאות כראוי, צריך הוא לקחת מעט מכל סימן בשו"ע, ומעט מכל דף בגמרא, ומעט זה יהיה הכלל של הסימן או הדף. והנה כתב בספר "הדרן עלך" בעמוד קכ"ד וז"ל: "אבל עיקר גדול הוא בוודאי, שיחליט כל אחד מהי דרגת הידיעה שהיא מעשית לשמור ולנצור בלבו לאורך זמן, וידע שאת זה צריך להכניס למסלול של חזרה. לא לימוד איטי שוב, לא אריכות וטירחא, אלא כלשון רש"י בסוכה כ"ח: ריהטא בלא טירחא". ובדרך זו יוכל לחזור עשרות פעמים, ואפילו קביעות של פחות משעה ביום תניב פירות מצויינים ורבים בתחום זכירת דברי תורתנו. וכך כתב החפץ חיים בפתיחה לספרו ליקוטי הלכות על זבחים (הובאו דבריו בספר "הדרן עלך" עמ' קי"ח): "הנה מצינו בכתוב שרצון ה' הוא שיהיו דברי תורה חקוקים על לבנו. והנה שיהיה האדם בקי בע"פ בכל הש"ס שהוא מחזיק קרוב לשלושת אלפים דפים, הוא כמעט מן הנמנע, ועל כן לענ"ד עצה קטנה לזה שיראה להיות בקי עכ"פ בעיקר ההלכות מן הש"ס, דהיינו ילמד הרי"ף עם פרש"י לבדו... והנה עצה זו מצאתי במעשה רב בשם הגר"א שכתב, ללמוד הרי"ף עם רש"י בכל יום ולחזור עליו היטב, ובאמת מזה ידע עיקרי ההלכות של כל מסכת. **היוצא מדברינו העצה היעוצה שיהיה תלמודו בידו, שיהיה בקי במסקנת הש"ס בכל מסכת ומסכת מעניינה**, הוא לימוד הרי"ף... ואין כוונתנו שיפטור עצמו בזה מלימוד ההלכות הנחוצות לו למעשה, רק דברינו אודות המצווה של ידיעת התורה שהיא מצווה בפני עצמה... כמה אנו צריכים להתבייש בעצמנו שאנו אומרים שבע מאות פעם בשנה: "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך", שיהיו תקועים בלב, ואין אנו חוששין לזה". עכ"ל.

והנה רבים ממאנים ללמוד הרי"ף, על כן יש ללמוד את הרי"ף באופן אחר, הלא הרי"ף הוא ציטוט המסקנות שבכל דף בגמרא. אם כן, כשנלמד גמרא ניקח את המסקנה ונלמד אותה, וכדי לזכרה בע"פ ממש נעשה לה סימן בשם הדף וכך בכל הש"ס, ונלמד כל זה בעל-פה ממש, ומשנתנו תהיה סדורה למופת לפי סדר דפי הש"ס, ועל ידי זה קל מאוד לעשות חזרות ללא ספר.

ב. שימה בפיהם

בפרקי אבות פרק קנין התורה מובא: "במ"ח דרכים התורה נקנית" וקשה דהא מ"ט הם, דאמר רב חסדא: אין התורה נקנית אלא בסימנין? ויש לומר על פי הגמרא בר"ה (כא:): נ' שערי בינה נבראו בעולם וכולן ניתנו למשה חסר אחת, שנאמר: "ותחסרהו מעט מאלוקים", והיינו מ"ח דרכים שהתורה נקנית ניתנו למשה וכן גם דרך הסימנים, יחד הם מ"ט. וזהו שאמר ה' למשה כמובא בערובין (נד:): "שימה בפיהם", ואמרו חז"ל: "אל תקרי שימה בפיהם אלא סימנה בפיהם". כלומר, ה' אומר למשה שרק ע"י סימנים יזכרו אותה, וזהו שכתוב בפסוק שאחרי זה: "והיה כי תמצאנה אותו רעות... וענתה השירה הזאת לפניו